

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดอ่างทอง ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดโดยศึกษาในหัวเรื่องดังต่อไปนี้

1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความรู้
 - 1.1 ความหมายของความรู้
 - 1.2 ระดับความรู้
 - 1.3 การวัดความรู้
2. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเจตคติ
 - 2.1 ความหมายของเจตคติ
 - 2.2 ลักษณะองค์ประกอบของเจตคติ
 - 2.3 ความสำคัญของเจตคติ
 - 2.4 การเกิดและการเปลี่ยนแปลงเจตคติ
 - 2.5 การวัดเจตคติ
3. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความพร้อม
 - 3.1 ความหมายของความพร้อม
 - 3.2 ลักษณะองค์ประกอบของความพร้อม
 - 3.3 การวัดความพร้อม
4. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 4.1 ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 4.2 กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 4.3 แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ
 - 4.4 พัฒนาการความเป็นมาที่โรงเรียนในจังหวัดอ่างทองร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ
5. การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความรู้

ในที่นี้ได้ศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความรู้ในเรื่อง ความหมายของความรู้ ระดับความรู้ และการวัดความรู้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 ความหมายของความรู้

Good (1973, p. 325) ได้ให้ความหมายของความรู้ไว้ว่า ความรู้เป็นข้อเท็จจริง (Fact) ความจริง (Truth) กฎเกณฑ์และข้อมูลต่างๆ ที่มนุษย์ได้รับและรวบรวมสะสมไว้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์

Bloom, B.S. and Krathowht, D.R. (1971, pp. 198-271) กล่าวว่า ความรู้เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับการระลึกถึงสิ่งเฉพาะระลึกถึงวิธีและขบวนการต่างๆ หรือระลึกถึงแบบแผน โครงสร้าง ทฤษฎี และการสรุป หรือความรู้เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการระลึกถึงสิ่งเฉพาะเรื่องหรือเรื่องทั่วไป ระลึกถึงวิธีการ กระบวนการหรือสถานการณ์ต่างๆ

จากความหมายของ ความรู้ ที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ความรู้เป็นการรู้เรื่องราว ข้อเท็จจริง กฎเกณฑ์ รายละเอียด การระลึกได้ เป็นความจำที่มนุษย์ได้สะสมรายละเอียดของเรื่องราว ปรากฏการณ์ไว้ และแสดงออกเป็นพฤติกรรมเรียกเอาสิ่งที่จำได้ออกมาให้ปรากฏให้สังเกตและวัดได้

1.2 ระดับความรู้

ประภาเพ็ญ สุวรรณ และ สวิง สุวรรณ (2536, น. 53-55) ได้กล่าวถึงความรู้ในพฤติกรรม การเรียนรู้กลุ่มพุทธิสัย ไว้ดังนี้

พฤติกรรมการเรียนรู้ของกลุ่มพุทธิพิสัย เป็นความสามารถและทักษะทางด้านสมองในการคิดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ซึ่งแยกย่อยได้เป็น 6 ชั้นดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) เป็นความสามารถในการจำหรือระลึกได้ ซึ่งรวมประสบการณ์ต่างๆ ที่เคยได้รับรู้มา

1.1 ความรู้เฉพาะเรื่องเฉพาะอย่าง เป็นการระลึกถึงข้อสนเทศในส่วนย่อยเฉพาะอย่างที่ยกได้โดดๆ ความรู้เกี่ยวกับศัพท์ เกี่ยวกับความหมายของคำ ความรู้เกี่ยวกับความจริงเฉพาะอย่าง เช่น รู้วัน เดือน ปี เหตุการณ์ สถานที่ เป็นต้น

1.2 ความรู้เกี่ยวกับวิถีทางและวิธีดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ

- ความรู้ในเรื่องระเบียบ แบบแผน ประเพณี
- ความรู้เกี่ยวกับแนวโน้มและลำดับก่อนหลัง
- ความรู้ในการแยกประเภทและจัดหมวดหมู่
- ความรู้เกี่ยวกับเกณฑ์
- ความรู้เกี่ยวกับระเบียบและกระบวนการ

1.3 ความรู้เกี่ยวกับหลักการและข้อสรุปทั่วไป

- ความรู้เกี่ยวกับหลักการและข้อสรุปทั่วไป
- ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีและโครงสร้าง

2. ความเข้าใจ (Comprehension) เป็นความสามารถในการแปลความหมายตีความหมาย และขยายความในเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ แยกได้เป็น 3 ลักษณะดังนี้

2.1 การแปลความ เป็นการจับใจความให้ถูกต้อง เกี่ยวกับสิ่งที่สื่อความหมาย หรือจากภาษาหนึ่งของการสื่อสารไปอีกรูปแบบหนึ่ง

2.2 การตีความหมาย เป็นการอธิบายความหมายหรือสรุปเรื่องราวโดยการจัดระเบียบใหม่ รวบรวมเรียบเรียงเนื้อหาใหม่

2.3 การขยายความ เป็นการขยายเนื้อหา ที่เหนือไปกว่าขอบเขตที่รู้เป็นการขยายขีดการอ้างอิง หรือแนวโน้มที่เกินเลยจากข้อมูล

3. การนำไปใช้ (Application) เป็นความสามารถในการนำสาระสำคัญต่างๆ ไปใช้ในสถานการณ์จริง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง เป็นการใช้ความเป็นนามธรรมในสถานการณ์ รูปธรรม ซึ่งความเป็นนามธรรมอาจจะอยู่ในรูปความคิดทั่วไป กฎเกณฑ์ เทคนิค และทฤษฎี

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นความสามารถในการแยกการสื่อความหมายไปสู่หน่วยย่อย เป็นองค์ประกอบสำคัญ หรือเป็นส่วนๆ เพื่อให้ได้ลำดับชั้น ความคิด ความสัมพันธ์ การวิเคราะห์เช่นนี้ก็เพื่อมุ่งจะให้การสื่อความหมายมีความชัดเจนยิ่งขึ้นซึ่งอาจจำแนกได้ 3 ลักษณะดังนี้

4.1 การวิเคราะห์ส่วนประกอบ เป็นการชี้ให้เห็นหน่วยต่างๆ ที่เป็นส่วนประกอบที่อยู่ในสิ่งที่สื่อความหมาย

4.2 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ เป็นการแยกการประสาน หรือความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ในสิ่งที่สื่อความหมาย

4.3 การวิเคราะห์หลักการในเชิงจัดดำเนินงาน เป็นการชี้ให้เห็นถึงระบบจัดการ และวิธีการรวบรวมองค์ประกอบต่างๆ เข้าด้วยกัน

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เป็นความสามารถในการนำหน่วยต่างๆ หรือส่วนต่างๆ เข้าเป็นเรื่องเดียวกัน จัดเรียบเรียง และรวบรวมเพื่อสร้างแบบแผนหรือโครงสร้างที่ไม่เคยมีมาก่อน อาจจำแนกได้ 3 ลักษณะคือ

5.1 การสังเคราะห์ข้อความ เป็นการผูกข้อความขึ้นโดยการพูดหรือเขียนเพื่อสื่อ ความคิด ความรู้สึก หรือประสบการณ์ไปยังผู้อื่น

5.2 การสังเคราะห์แผนงาน เป็นการพัฒนาหรือเสนอแผนการทำงานที่สอดคล้อง กับความต้องการของงานที่ได้รับมอบหมายหรือที่คิดทำขึ้นเอง

5.3 การสังเคราะห์ความสัมพันธ์ เป็นการพัฒนาหรือสร้างชุดของความสัมพันธ์ เชิงนามธรรมขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องจำแนกหรืออธิบายข้อมูล หรือปรากฏการณ์บางอย่างจาก ข้อความเบื้องต้น

6. การประเมินค่า (Evaluation) เป็นความสามารถในการตัดสินคุณค่าของเนื้อหา วัสดุ อุปกรณ์และวิธีการ ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพที่สอดคล้องกับสถานการณ์ซึ่งอาจจะกำหนด กฎเกณฑ์ขึ้นเองหรือผู้อื่นกำหนด จำแนกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

6.1 การประเมินตามเกณฑ์ภายใน เป็นการประเมินค่าความถูกต้องของวัสดุ อุปกรณ์ ข้อความ เหตุการณ์ ตามคุณสมบัติประจำตัว ของอุปกรณ์ ข้อความ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

6.2 การประเมินค่าตามเกณฑ์ภายนอก เป็นการประเมินค่าโดยอ้างอิงกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้

1.3 การวัดความรู้

การวัดความรู้สามารถที่จะกระทำได้หลายวิธี ตามความเหมาะสมของเครื่องมือและสิ่ง ที่ต้องการวัด ตามแต่ชนิดและตามคุณลักษณะซึ่งแตกต่างกันออกไป

ประคอง กรรณสูตร (2538, น. 27-64) ได้แบ่งการทดสอบความรู้ไว้ 2 ประเภทคือ

1. แบบอัตนัย หรือแบบความเรียง (Subjective or Essay Type)

2. แบบปรนัย หรือแบบให้คำตอบสั้นๆ (Objective or Short Answer Type) หมายถึง แบบทดสอบที่กำหนดให้ตอบสั้นๆ หรือแบบกำหนดคำตอบให้เลือก แบ่งเป็น

2.1 แบบถูกผิด (Right – wrong) เป็นแบบเลือกตอบที่มีตัวเลือก 2 ตัว เช่น ถูก-ผิด, ใช่-ไม่ใช่, จริง-ไม่จริง

2.2 แบบเติมคำ (Completion) กำหนดให้คิดหาคำตอบเอง

2.3 แบบจับคู่ (Matching)

2.4 แบบเลือกตอบ (Multiple Choice) เป็นคำถามที่เขียนเป็นประโยคสมบูรณ์ ควรจะมีตัวเลือก 4-5 ตัวเลือก และมีคำตอบที่ถูกต้องเพียงข้อเดียว

สรุปที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการกล่าวถึงแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความรู้ ประกอบด้วย ความหมาย ระดับ และการวัดความรู้ ซึ่งมีหลายวิธีวัดขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและความเหมาะสมในการกรอกข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

2. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเจตคติ

ในการศึกษาเจตคติได้กล่าวถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องในเรื่อง ความหมายของเจตคติ ลักษณะองค์ประกอบของเจตคติ ความสำคัญของเจตคติ การเกิดและการเปลี่ยนแปลงเจตคติและการวัดเจตคติ ซึ่งแต่ละหัวข้อเรื่องมีรายละเอียดดังนี้

2.1 ความหมายของเจตคติ

เจตคติ เป็นศัพท์บัญญัติทางวิชาการ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Attitude” ซึ่งมาจากศัพท์ภาษาลาตินว่า “Aptus” แปลว่า ความโน้มเอียง เหมาะสมและนำมาใช้ในความหมายของคำว่า Attitude คือ ท่าทีที่แสดงออกของบุคคลซึ่งบ่งบอกสภาพของจิตใจ ได้แก่ ความรู้สึกหรืออารมณ์ที่มีต่อสิ่งหนึ่ง

ซูดา จิตพิทักษ์ (วิรายา ลดราช, 2540, น. 6-7) กล่าวถึงเจตคติ ไว้ว่าเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตใจของบุคคลและเป็นแนวโน้มหรือขั้นการเตรียมพร้อมของพฤติกรรม เป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้าทางจิตใจแต่ยังไม่ได้ออกมาจากกายไปเท่านั้น ในทางจิตวิทยาถือว่าทัศนคติเป็นตัวแปรตัวหนึ่งที่ไม่สามารถจะสังเกตเห็นได้ง่าย แต่จะต้องศึกษาค้นคว้าด้วยกรรมวิธีที่ซับซ้อน

ณรงค์ ลินสวัสดิ์ (2539, น. 13-14) ได้ให้ความหมายของเจตคติ หมายถึง การที่บุคคลคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นการตัดสินในลักษณะดีความว่า ดีหรือไม่ดี ควรหรือไม่ควร เหมาะหรือไม่เหมาะ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย เจตคตินั้นไม่ใช่พฤติกรรมแต่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคล

และเจตคติที่ทำให้เกิดพฤติกรรมขึ้นมานั้น ก็จะต้องขึ้นกับสถานการณ์แวดล้อมด้วย เจตคติก็คือ สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการกระทำของบุคคล

อัลพอร์ท (Allport, 1935, p. 2 อ้างถึงใน อับสร ยิงเจริญ, 2543, น. 5) ได้ให้ความหมายของเจตคติ หมายถึง ความพร้อมทางด้านจิตใจและประสาทอันเกิดจากประสบการณ์ของบุคคล ความพร้อมดังกล่าวมีทิศทางหรืออิทธิพลเหนือการตอบสนองของบุคคลต่อสิ่งของบุคคลหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

เทอร์สโตน (Thurstone, 1967, p. 39 อ้างถึงใน อับสร ยิงเจริญ, 2543, น. 5) ให้ความหมายว่า เจตคติเป็นระดับความมากน้อยของความรู้สึกในด้านบวกหรือด้านลบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นอะไรก็ได้ เช่น สิ่งของ บุคคล บทความ องค์การ ความคิด ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้ ผู้รู้สึกสามารถบอกความแตกต่างได้ว่า เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

ทิพวรรณ กิตติวิบูลย์ (2542, น. 18) ให้ความหมายว่า “เจตคติคือสภาพทางจิตหรือประสาทของความพร้อมที่จัดรูปขึ้นจากประสบการณ์และสิ่งอิทธิพลในทางกำกับ หรืออิทธิพลที่ไม่อยู่นิ่งแก่การตอบสนองของบุคคลต่อที่หมายและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง”

จากการรวบรวมแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเจตคติ ผู้วิจัยจึงขอสรุปความหมายเจตคติไว้ว่า หมายถึง ความรู้สึกหรือท่าทีของบุคคลที่มีต่อบุคคล วัตถุสิ่งของหรือสถานการณ์ต่างๆ ความรู้สึกหรือท่าทีนั้นจะเป็นไปในทำนองพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ได้ เจตคติมิได้ติดตัวมาตั้งแต่เกิด แต่เกิดจากประสบการณ์ และการเรียนรู้ของบุคคล ด้วยเหตุนี้เจตคติจึงอาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา และการเปลี่ยนแปลงนี้ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ที่บุคคลได้รับเพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงจะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับความเข้มข้นของเจตคติ และประสบการณ์ใหม่ที่ได้รับด้วย หรืออาจสรุปได้ว่า เจตคติ หมายถึง ความรู้สึกหรือท่าทีของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันจะมีผลให้บุคคลมีพฤติกรรมตอบสนองในลักษณะที่สอดคล้องกับด้วย

2.2 ลักษณะองค์ประกอบของเจตคติ

นิตยา สุวรรณขุ (2527, น. 602-603) สรุปไว้ว่า เจตคติมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ

1. เจตคติ เป็นสภาวะก่อนที่พฤติกรรมจะโต้ตอบ (Predisposition to Respond) ต่อเหตุการณ์ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือจะเรียกว่า เป็นสภาวะพร้อมที่จะมีพฤติกรรมจริง

2. เจตคติ จะมีความคงตัวอยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง (Persistent Over Time) คือ มีความมั่นคงถาวรพอสมควร เปลี่ยนได้ยาก แต่ไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง

3. เจตคติ เป็นตัวแปรที่นำไปสู่ความสอดคล้องระหว่างพฤติกรรมกับความรู้สึกนึกคิด ไม่ว่าจะเป็นรูปของการแสดงออกโดยวาจา หรือการแสดงความรู้สึก ตลอดจนการที่จะต้องเผชิญ หรือหลีกเลี่ยงต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

4. เจตคติ มีคุณสมบัติของแรงจูงใจ ในอันที่จะทำให้บุคคลประเมิน และเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งหมายความว่าไปถึงการกำหนดทิศทางของพฤติกรรมจริงด้วย

การที่จะกำหนดว่าความรู้สึกนึกคิดของบุคคลต่างๆ จะเป็นเจตคติหรือไม่ ต้องพิจารณาองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการคือ (วิริยา ลดาพร, 2540, น. 8)

1. องค์ประกอบทางความคิด (Cognitive Component) ได้แก่ ความเชื่อ (Belief) หรือความคิดเห็น (Opinion) เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ หรืออาจเป็นความคิด (Idea) ในเรื่องต่างๆ ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งทางด้านดีหรือไม่ดี องค์ประกอบทางความคิดจึงเป็นเสมือนค่านิยมซึ่งคนเราได้กำหนดเป็น มาตรฐานเอาไว้ในใจ

2. องค์ประกอบทางด้านอารมณ์ความรู้สึก (Feeling or Affective Component) คือ ความรู้สึกทางอารมณ์ (Emotion Feeling) เกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยมากมักแสดงออกโดยสีหน้า ท่าทางต่างๆ

3. องค์ประกอบทางด้านแนวโน้มของการกระทำ หรือพฤติกรรม (Action Tendency or Behavioral Component) คือ ความพร้อมที่จะสนองตอบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ ทั้งนี้ย่อมหมายถึง แนวทางปฏิบัติที่ไม่ฝืนต่อความคิดหรือความรู้สึก แนวโน้มของการกระทำคือการวางแผนไว้ล่วงหน้าว่าเมื่อถึงคราวจะปฏิบัติจริงๆ เขาจะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร

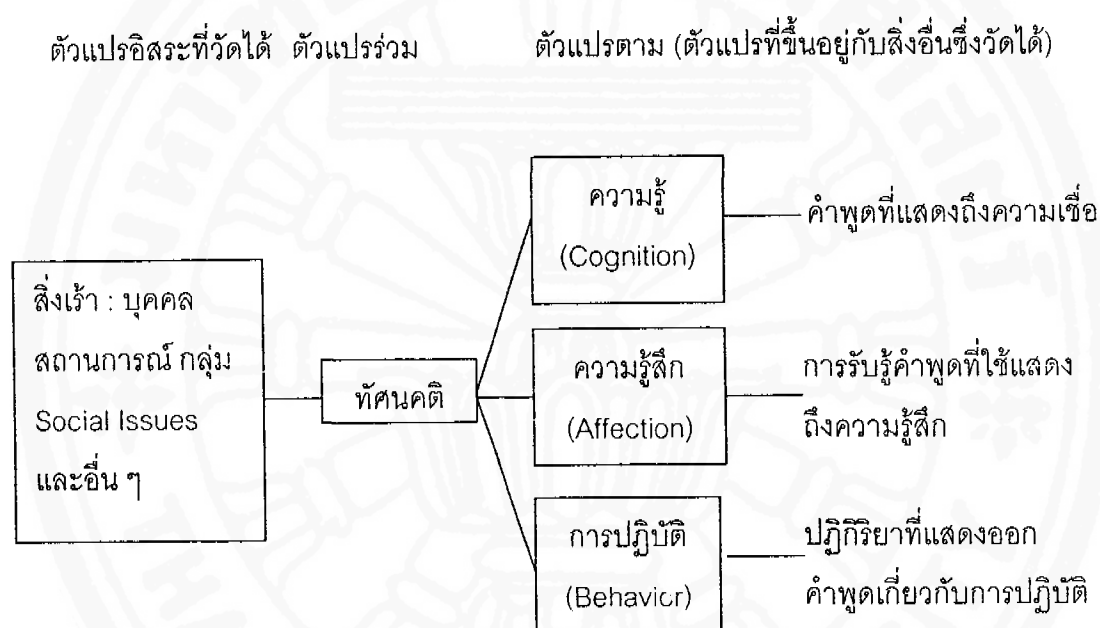
ธีระพร อุวรรณโน (2529, น. 35) กล่าวว่า เจตคติ เป็นความเห็นซึ่งมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบ เป็นส่วนที่พร้อมจะมีปฏิกิริยาเฉพาะอย่างต่อสถานการณ์ภายนอกมีองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบคือ

1. องค์ประกอบด้านพุทธิปัญญา (Cognitive Component) ได้แก่ ความคิดซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มนุษย์ใช้ในการคิด ความคิดนี้จะอยู่ในรูปใดรูปหนึ่งแตกต่างกัน

2. องค์ประกอบด้านอารมณ์ (Affective Component) เป็นส่วนประกอบทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก ซึ่งจะเป็นตัวเร้าความคิดอีกต่อหนึ่ง ถ้าบุคคลมีภาวะความรู้สึกที่ดีหรือไม่ดี ขณะที่คิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (ซึ่งอาจจะแตกต่างกัน) แสดงว่าบุคคลนั้นมีความรู้สึกในด้านบวก (Positive) และมีความรู้สึกในด้านลบ (Negative)

3. องค์ประกอบด้านการปฏิบัติ (Behavioral Component) เป็นองค์ประกอบที่มีแนวโน้มในทางปฏิบัติ หรือถ้ามีสิ่งเร้าที่เหมาะสมจะเกิดการปฏิบัติหรือปฏิกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถแสดงองค์ประกอบของเจตคติได้ดังนี้ (ภาพที่ 2.1)

ภาพที่ 2.1
องค์ประกอบของเจตคติ

ที่มา: ชีระพร อุวรรณโน (2529, น. 35)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า เจตคติมีองค์ประกอบจากความเชื่อต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง รวมกับอารมณ์ความรู้สึกต่อสิ่งนั้น ซึ่งได้กำหนดให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมา ไม่ว่าในเชิงบวกหรือเชิงลบ ก็ตาม

2.3 ความสำคัญของเจตคติ

เจตคติมีความสำคัญดังนี้ (Katz อ้างถึงใน นพมาศ ชีระเวทิน, 2534, น. 130)

1. เป็นประโยชน์โดยการเป็นเครื่องมือ เป็นประโยชน์ในการปรับตัว และเป็นประโยชน์ในการใช้เพื่อทำการต่างๆ

2. ทำประโยชน์โดยการป้องกันสภาวะจิต หรือปกป้องสภาวะจิตของบุคคล (Ego-defensive Function) เพราะความคิด หรือความเชื่อบางอย่างสามารถทำให้ผู้เชื่อหรือคิดสบายใจ ส่วนจะผิดจะถูกนั้นอีกเรื่อง

3. เจตคติยังทำหน้าที่แสดงค่านิยมให้คนเห็น หรือรับรู้ (Value Expressive Function)

4. มีประโยชน์หรือให้คุณประโยชน์ทางความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับผู้คนและสิ่งต่างๆ

5. ช่วยให้บุคคลมีหลักการและกฎเกณฑ์ในการแสดงพฤติกรรมหรือช่วยพัฒนาค่านิยมให้แก่บุคคล การที่บุคคลมีเจตคติต่อผู้คน สถานการณ์ต่างๆ ในสังคม จะเป็นสิ่งที่ช่วยให้บุคคลสามารถประเมินและตัดสินใจได้ว่า ควรจะเลือกพฤติกรรมอย่างใดจึงเหมาะสมและดีงาม

2.4 การเกิดและการเปลี่ยนแปลงเจตคติ

เจตคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ ไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวมาแต่เกิด สิ่งแวดล้อมต่างๆ จึงมีอิทธิพลต่อเจตคติ และเจตคติก็นำมาซึ่งผลต่อการแสดงทางพฤติกรรม บุคลิกภาพของคนเป็นอันมาก การแสดงออกซึ่งเจตคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือแม้แต่ในสิ่งเดียวกัน เป็นเรื่องอิสระของปัจเจกบุคคล ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องมีลักษณะคล้ายคลึงกันหรือเหมือนกันเสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานของแต่ละบุคคล

เมือง พรหมเกษา (2539, น. 6-7) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดเจตคติว่ามีดังนี้คือ

1. การเรียนรู้ ซึ่งได้แก่ การอบรมสั่งสอน อันจะเป็นการสะสมและรวบรวมประสบการณ์เอาไว้เป็นจำนวนมาก เช่น เด็กที่เกิดในศาสนาพุทธ จะมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา เพราะได้รับอิทธิพลจากการอบรมสั่งสอนจากประสบการณ์ต่างๆ

2. ประสบการณ์ส่วนตัวของบุคคลโดยตรง เช่น บุคคลที่เคยรับประทานอาหารทะเลแล้วแพ้ ก็ย่อมจะมีเจตคติที่ไม่ดีต่ออาหารทะเล

3. เหตุการณ์ประทับใจในสองข้อแรกนั้นจะเป็นการสะสมประสบการณ์หลายครั้งและเกิดเจตคติ แต่เจตคติก็นำมาซึ่งการเกิดขึ้นได้หากได้รับเหตุการณ์เพียงครั้งเดียวและรู้สึกประทับใจ ซึ่งอาจประทับใจทางบวกหรือทางลบก็ได้

4. การรับเอาแบบเจตคติของผู้อื่นมาเป็นของตน โดยจะยอมรับเอาเจตคติของผู้ที่เหนือกว่ามาปฏิบัติต่อ เช่น รุ่นน้องรับเจตคติบางเรื่องจากรุ่นพี่

5. เกิดจากลักษณะบุคลิกภาพของแต่ละคน เช่น การมองคนในแง่ร้ายก็จะมีแนวโน้มทางเจตคติที่ไม่ดีต่อสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ

6. เกิดจากอิทธิพลจากสื่อมวลชน สื่อมวลชนเป็นแหล่งให้ข้อมูลที่ก่อให้เกิดทั้งความเข้าใจและอารมณ์ ชักจูงไปสู่การปฏิบัติได้

วิริยา ลดราช (2540, น. 11) ได้กล่าวถึงการก่อตัวทางเจตคติว่าจะก่อตัวขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากปัจจัยหลายประการด้วยกันคือ

1. ปัจจัยประกอบตัวบุคคล ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ การได้รับการศึกษา
2. ปัจจัยประกอบทางสังคม ได้แก่ ลักษณะของสังคมที่มีบุคคลเป็นสมาชิก รูปแบบความสัมพันธ์ในบทบาททางสังคม ตำแหน่ง สถานภาพ
3. ปัจจัยประกอบทางวัฒนธรรม ได้แก่ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม และสัญลักษณ์ต่างๆ ในวิถีชีวิตของบุคคล

Oskamp (1997, pp. 119-133) สรุปว่า ปัจจัยทำให้เกิดเจตคติคือ

1. ปัจจัยทางพันธุกรรมและร่างกาย (Gene and Physiological Factors) เป็นปัจจัยตัวแรกที่ไม่ค่อยจะพูดถึงมากนัก โดยมีการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านพันธุกรรมจะมีผลต่อระดับความก้าวร้าวของบุคคลซึ่งจะมีผลต่อการศึกษาเจตคติ หรือความเห็นของบุคคลนั้นๆ ปัจจัยทางร่างกาย เช่น อายุ ความเจ็บป่วย และผลกระทบจากการใช้ยาเสพติด จะมีผลต่อความคิดเห็นและเจตคติของบุคคล ยกตัวอย่างเช่น คนที่มีความคิดอนุรักษนิยมมักจะเป็นคนที่มีอายุมากขึ้น เป็นต้น

2. ประสบการณ์โดยตรงของบุคคล (Direct Personal Experience) คือ บุคคลได้รับความรู้สึกและความคิดต่างๆ จากประสบการณ์โดยตรง เป็นการกระทำหรือได้พบเห็นต่อสิ่งต่างๆ โดยตนเอง ทำให้เกิดเจตคติหรือความคิดเห็นจากประสบการณ์ที่ตนเองได้รับ เช่น เด็กทารกที่แม่ได้ป้อนน้ำส้มคั้นให้ทาน เขาจะมีความรู้สึกชอบเนื่องจากน้ำส้มหวานเย็น หอมชื่นใจทำให้เขามีความรู้สึกต่อน้ำส้มที่ได้ทานเป็นครั้งแรก เป็นประสบการณ์โดยตรงที่เราได้รับ

3. อิทธิพลจากครอบครัว (Parental Influence) เป็นปัจจัยบุคคลเมื่อเป็นเด็กจะได้รับอิทธิพลจากการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่และครอบครัว ทั้งนี้เมื่อตอนเป็นเด็กเล็กๆ จะได้รับการอบรมสั่งสอน ทั้งในด้านความคิด การตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกาย การให้รางวัลและการลงโทษ ซึ่งเด็กจะได้รับจากครอบครัว และจากประสบการณ์ที่ตนเองได้รับมา

4. เจตคติและความคิดเห็นของกลุ่ม (Group Determinants of Attitude) เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดเห็นหรือเจตคติของแต่ละบุคคล เนื่องจากบุคคลจะต้องมีสังคมและ อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ดังนั้นความคิดเห็นและเจตคติต่างๆ จะได้รับการถ่ายทอดและมีแรงกดดัน จากกลุ่มไม่ว่าจะเป็นเพื่อนในโรงเรียน กลุ่มอ้างอิงต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดความคล้อยตามเป็นไปตามกลุ่มได้

5. สื่อมวลชน (Mass Media) เป็นสื่อต่างๆ ที่บุคคลได้รับ สื่อต่างๆ เหล่านี้ไม่ว่าจะเป็น หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ต่างๆ จะมีผลทำให้บุคคลมีเจตคติและความคิดเห็น มีความรู้สึกต่างๆ เป็นไปตามข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากสื่อ

2.5 การวัดเจตคติ

Milton and Hovland (วิทยา ลดราช, 2540, น. 16) ได้แบ่งองค์ประกอบที่ใช้วัดเจตคติ ออกเป็น 3 ส่วนดังนี้คือ

1. องค์ประกอบทางด้านท่าทีความรู้สึก (Affective Component) เป็นความรู้สึกส่วนบุคคลที่เขามีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น โกรธเกลียด รักชอบ เป็นต้น เป็นเรื่องความแตกต่างกัน ตามแต่บุคลิกภาพของแต่ละบุคคลจะมี หรือเรียกว่าค่านิยมโดยเฉพาะของแต่ละบุคคลก็ได้และรู้สึกดังกล่าวนี้อาจแสดงออกทางสีหน้า ท่าทาง เมื่อเขานึกถึงสิ่งนั้น

2. องค์ประกอบทางด้านความรู้สึกความเข้าใจ (Cognitive Component) เป็นความเชื่อ (Belief) หรือแนวคิด (Concept) หรือการรับรู้ (Perception) ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งแง่ดีและไม่ดี

3. องค์ประกอบทางด้านพฤติกรรม (Behavioral Component) เป็นแนวโน้มที่จะทำอย่างใดอย่างหนึ่งต่อบุคคล หรือสถานการณ์ ถ้ามีสิ่งเร้าที่เหมาะสมก็จะเกิดการปฏิบัติ หรือมีปฏิกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่งตอบสนอง

การวัดเจตคติ นักวิจัยส่วนมากมักจะนิยมใช้วิธีการหนึ่งที่เป็นมาตรฐาน วิธีการที่นิยมมากตามลำดับคือ วิธีการของไลเกอร์ต์ กัทแมน และ เทอร์สโตน ซึ่งสาระเนื้อหาของสเกลหรือมาตรวัดเจตคติจะขึ้นอยู่กับเรื่องที่คุณวิจัยทำการศึกษา (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, 2540, น. 210)

ในการวัดเจตคติมีเทคนิควิธีการหลายวิธี ซึ่งแตกต่างกันออกไป ได้แก่

1. การวัดเจตคติโดยใช้วิธีช่วงปรากฏเท่านั้น (Equal Appearing Interval) วิธีการนี้สร้างขึ้นโดย Thurstone มีขั้นตอนในการสร้างดังนี้คือ ขั้นแรกต้องทำการสร้างข้อความที่แทนความรู้สึกของกลุ่มบุคคลให้ได้ข้อความมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อนำไปให้ตุลาการพิจารณาให้ความเห็นต่อข้อความที่สร้างขึ้นมา โดยเรียงลำดับความเห็นด้วยอย่างมากที่สุดไปจนถึงไม่เห็นด้วยอย่างมาก จำนวน 11 Degree แล้วนำมาหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ซึ่งสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์นี้ได้จากการให้ Degree ข้อความต่างๆ ทั้งหมดจากคณะตุลาการ

Thurstone ได้ให้ความเห็นว่า ทั้งภาษาพูดและพฤติกรรมที่แสดงออกนั้นเป็นเพียงเครื่องชี้วัดเจตคติเท่านั้น ซึ่งต้องมีความคลาดเคลื่อนบ้าง เขาจึงใช้การวัดเจตคติจากคำตอบว่า เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับข้อความในแบบวัดเจตคติ แต่ต้องไม่สรุปเอง ซึ่งข้อความในแบบวัดเจตคติไม่ว่าแบบใด ต้องไม่เป็นข้อความเกี่ยวกับความรู้หรือความจริง เพราะคำตอบของผู้ตอบข้อความที่เป็นจริงจะไม่แสดงให้เห็นถึงเจตคติของผู้ตอบต่อสิ่งนั้นๆ

2. การวัดเจตคติโดยวิธีไลเกิร์ต (Likert Method or Summated Rating) วิธีการนี้สร้างขึ้นโดย Renis Likert โดยการสร้างข้อความ (Attitude Statements) ขึ้น หลายๆ ข้อความให้ครอบคลุมหัวข้อที่จะศึกษา การตอบแบบสอบถามนี้มีข้อให้เลือก 5 ข้อคือ เห็นด้วยอย่างมาก เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างมาก การให้คะแนนนั้นขึ้นอยู่กับชนิดของข้อความว่าเป็นทางบวกหรือทางลบ การให้คะแนนอาจให้ตั้งแต่ 0 ถึง 4 หรือจาก 1 ถึง 5 การตีความหมายของคะแนนนั้นไม่แตกต่างกัน

Likert เชื่อว่า ผู้ที่มีเจตคติต่อสิ่งใดก็ย่อมมีโอกาสมากที่จะตอบเห็นด้วยกับข้อความที่สนับสนุนสิ่งนั้น และโอกาสที่จะตอบเห็นด้วยกับข้อความที่ต่อต้านสิ่งนั้นจะมีอยู่น้อย ในทำนองเดียวกับผู้ที่มีเจตคติไม่ดีต่อสิ่งใดนั้น โอกาสที่จะตอบไม่เห็นด้วยกับข้อความที่ต่อต้านสิ่งนั้นจะมีมาก

3. การวัดเจตคติโดยวิธีวิเคราะห์สเกล (Scalogram Analysis) วิธีการนี้ เป็นวิธีอธิบายถึงขบวนการในการประเมินผลกลุ่มข้อความกลุ่มหนึ่งๆ ว่าเป็นไปตามข้อจำกัดหรือครบถ้วนตามลักษณะที่ถูกต้องในการสร้างสเกลโดยวิธีของ Guttman หรือไม่เท่านั้น ตามความคิดเห็นของ Guttman เชื่อว่าในสเกลสำหรับการวัดเจตคตินั้น ควรเลือกข้อความจำนวนเล็กน้อย (5-6 ข้อความ) โดยเลือกข้อความหลายๆ ข้อความซึ่งเป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมด

4. การวัดเจตคติโดยวิธีเทคนิคความหมายจำแนก (Semantic Differential) เป็นการศึกษเกี่ยวกับความคิดรวบยอด และเป็นการศึกษาถึงความหมายของสิ่งต่าง ๆ ตามความคิดเห็นของกลุ่มที่เราจะศึกษา โดยทั่วไปสเกลแบบเทคนิคความหมายจำแนกจะประกอบด้วยข้อให้เลือก 7 ข้อ ซึ่งจะให้กลุ่มบุคคลที่จะศึกษาประเมินค่ามาน้อย เช่น ดี-เลว ใหญ่-เล็ก ช้า-เร็ว เป็นต้น โดยการประเมินนั้นจะใช้คำคุณศัพท์ซึ่งตรงกันข้ามดังตัวอย่างและมีลำดับของความมากน้อยจากด้านใดด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่งทั้งหมด 7 อันดับ

5. การวัดเจตคติโดยวิธีเทคนิคการฉายภาพ (Projective Techniques) เป็นการศึกษาทางอ้อม (Indirect Method) จากกลุ่มที่จะศึกษานั้นเอง ซึ่งจะมีวิธีการด้วยกันหลายๆ วิธีได้แก่

การต่อประโยคให้สมบูรณ์ วิธีการใช้ภาพการดูเป็นสิ่งเร้า การแปลความหมายโดยใช้ภาพเป็นสิ่งเร้า การใช้นิทานหรือแต่งเรื่องเป็นสิ่งที่กระตุ้น เป็นต้น

สรุปที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการกล่าวถึงแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเจตคติ ทั้งในเรื่อง ความหมาย ลักษณะขององค์ประกอบ ความสำคัญ การเกิดและการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนการวัดเจตคติ ซึ่งมีการวัดหลายวิธี แต่วิธีที่นิยมวัดจะใช้วิธีไลเกอร์ต เนื่องจากง่าย สะดวก รวดเร็วในการกรอกข้อมูล

3. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความพร้อม

ในที่นี้ได้ศึกษาถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความพร้อมในเรื่อง ความหมายของความพร้อม ลักษณะขององค์ประกอบของความพร้อม และการวัดความพร้อมไว้ดังนี้

3.1 ความหมายของความพร้อม

ความพร้อมเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของบุคคลหรือองค์กรที่ทำนายผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติกิจกรรมในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ โดยมีผู้ให้ความหมายของความพร้อมไว้ดังนี้

นันทนา รัตนกร (2536, น. 7) ให้คำนิยาม ความพร้อมไว้ว่า ความพร้อมเป็นสภาพที่ครบถ้วน ทั้งเรื่องการชี้แนะ การตัดสินใจ การแก้ปัญหา การอำนวยความสะดวก และการต้องมีคนเตรียมการ ในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ให้สามารถสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยมีความตั้งใจและความพึงพอใจในกิจกรรมนั้นๆ ด้วย

วารินทร์ สายโฮบเอื้อ และ สุณีย์ อีระดากร (2522, น. 47) ให้ความหมายไว้ว่า สภาพการเจริญเติบโตทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาของผู้เรียน รวมทั้งความสนใจและความรู้พื้นฐานที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้สิ่งที่เรียน

ทวี ท่อแก้ว และ อบรม สันภิบาล (2517, น. 30) ให้ความหมายของความพร้อมไว้ว่า คือ การเตรียมตัวเพื่อที่จะเจริญงอกงามต่อไปหรือการที่จะก้าวหน้าต่อไป ความพร้อมคือ ลักษณะทั้งหมดในตัวบุคคลที่สามารถรวบรวมขึ้น เป็นเครื่องมือเพื่อใช้ในการตอบสนองสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง

Good (1973, p. 40 อ้างถึงใน ชิดชนก โอภาสวัฒนา, 2543, น. 35) ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับความพร้อมไว้ว่า เป็นความสามารถ ตกลงใจ ความปรารถนา และความสามารถที่จะ

เข้าร่วมกิจกรรม ความพร้อมเกิดจากลักษณะทางวุฒิภาวะ ประสบการณ์ของผู้เรียน ความพร้อม เพื่อให้การจึงเป็นการพัฒนาคนให้มีความสามารถที่จะเรียนหรือทำกิจกรรม

Thronldike (วารินทร์ สายโอบเอื้อ และ สุนีย์ ธีรดากร, 2522, น. 50) อธิบายเกี่ยวกับ ความพร้อมว่า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของการเรียนรู้

ซิดชนก โภภัสวัฒนา (2543, น. 35) ให้ความหมายความพร้อมว่า เป็นความสามารถ ในที่จะปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ให้สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นผลมาจากการเตรียมการไว้แล้วอย่างพร้อมมูลสำหรับกิจกรรมนั้นๆ โดยมีความตั้งใจ และพึงพอใจที่จะ กระทำเพื่อให้กิจกรรมนั้นบรรลุถึงผลสำเร็จ

วิรัตน์ รัตนวิจิตร (2540, น. 21) กล่าวว่า ความพร้อม หมายถึง ความสามารถของ องค์กร หรือบุคคลนั้นที่มีผลทำให้งานที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติ บรรลุวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน ความสามารถเป็นส่วนหนึ่งของความพร้อม เป็นผลรวมของการระดมทรัพยากรต่างๆ ในตนเอง หรือทรัพยากรจากสิ่งแวดล้อมมารวมกันแล้วมุ่งปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จบรรลุตามวัตถุประสงค์ ที่ตั้งไว้

จากความหมายของ ความพร้อม ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ความพร้อม เป็นความสามารถ อย่างหนึ่งของบุคลากรหรือองค์กร ที่ต้องมีการเตรียมการและปฏิบัติด้วยความตั้งใจ เพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งความสามารถของบุคคลดังกล่าว เกิดจากความสมบูรณ์ของ วุฒิภาวะ ประสบการณ์ของบุคคล และการระดมทรัพยากรที่มีอยู่ในตนเอง รวมทั้งทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของ บุคคลนั้นๆ

3.2 ลักษณะองค์ประกอบของความพร้อม

ความพร้อมมีลักษณะองค์ประกอบที่สำคัญสองประการคือ ความพร้อมทางด้าน ร่างกาย และความพร้อมทางด้านจิตใจ (ศรีเรือน แก้วกังวาน, 2521, น. 7-9)

ความพร้อมทางด้านร่างกาย คือความสามารถที่จะทำงานตามหน้าที่ (Function) ให้ สำเร็จเป็นพฤติกรรมใหม่ที่เกิดขึ้น พฤติกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นบางครั้งเป็นไปตามธรรมชาติ ความพร้อมทั้งทางด้านร่างกายจะมีความสัมพันธ์กับการเรียนรู้และมีความสัมพันธ์กับอายุ

ความพร้อมทั้งทางด้านจิตใจ คือสิ่งที่เป็นความเจริญงอกงามทางด้านการใช้เหตุผล รู้จักความรับผิดชอบ รู้จักควบคุมอารมณ์ เข้าใจตนเอง มีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่เกิดตาม ธรรมชาติแต่จะเกิดขึ้นด้วยการฝึกฝนและการเพิ่มพูนประสบการณ์

เฮอร์เชย์ และ บลันชาร์ด (Hersey and Blanchard, 1993, pp. 189-190) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของความพร้อมตามทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ (Situational Leadership Theory) ไว้ว่า องค์ประกอบที่สำคัญของความพร้อมมี 2 ประการคือ ความสามารถ (Ability) และความเต็มใจ (Willingness) ที่จะกำหนดพฤติกรรมของตนเอง ในอันที่จะทำงานเฉพาะอย่างให้ประสบผลสำเร็จ

ความสามารถ (Ability) หรือความพร้อมในด้านการทำงาน (Job Readiness) คือความสามารถทำงาน หรือกระทำการกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จโดยอาศัยความรู้ (Knowledge) ประสบการณ์ (Experience) ทักษะ (Skill) และความเข้าใจ (Understanding) ถ้าบุคคลใดหรือกลุ่มบุคคลใดมีครบทั้ง 4 อย่างถือว่าบุคคลหรือกลุ่มบุคคลกลุ่มนั้นเป็นผู้ที่มีความสามารถในการทำงาน หรือกระทำการกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จตามเป้าหมายได้โดยไม่มีการขึ้นจากผู้อื่น เขาเหล่านั้นมีความสามารถในการทำงานสูงสามารถทำงานสำเร็จด้วยตนเอง ถ้าบุคคลใดหรือกลุ่มบุคคลใดขาดองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งหมดถือว่าบุคคลนั้นหรือบุคคลกลุ่มนั้นไม่มีความสามารถในการทำงานหรือทำการกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพได้ ฉะนั้นปัจจัยประกอบทั้ง 4 อย่างจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันจะขาดอย่างหนึ่งอย่างใดนั้นไม่ได้

ความเต็มใจ (Willingness) หรือความพร้อมในด้านจิตวิทยา (Psychological Readiness) คือความเต็มใจหรือแรงจูงใจที่จะทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยความมั่นใจ (Confidence) ความผูกพัน (Commitment) แรงจูงใจในความสำเร็จ (Achievement Motivation) และความมั่นคง (Security) ถ้าบุคคลใดหรือกลุ่มบุคคลใดมีครบทั้ง 4 อย่างถือว่าบุคคลนั้นหรือกลุ่มบุคคลนั้นเป็นผู้ที่มีความเต็มใจในการทำงานหรือกระทำการกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จตามเป้าหมายได้ โดยปราศจากความช่วยเหลือและให้กำลังใจจากบุคคลอื่น เขาเหล่านั้นเป็นผู้มีความเต็มใจในการทำงานสูง มีความสุขอยู่กับการทำงาน ถ้าบุคคลใดหรือกลุ่มบุคคลใดขาดองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งหมดถือว่าบุคคลนั้นหรือกลุ่มบุคคลกลุ่มนั้นไม่มีความเต็มใจที่จะทำงานหรือกระทำการกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพได้ ฉะนั้นปัจจัยประกอบทั้ง 4 อย่าง จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นไม่ได้เช่นกัน

3.3 การวัดความพร้อม

ในการวัดความพร้อมมีเทคนิควิธีการที่นิยมใช้วัดความพร้อมคือ

1. การวัดความพร้อมโดยใช้วิธีไลเกอร์ต์ (Likert Method or Summated Rating) วิธีการนี้ สร้างขึ้นโดยการเขียนข้อความขึ้นหลายๆ ข้อความให้ครอบคลุมหัวข้อที่จะศึกษา ระดับ

ความพร้อมจะประกอบด้วยกัน 5 ข้อคือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด การให้คะแนนนั้นขึ้นอยู่กับชนิดของข้อความว่าเป็นทางบวกหรือทางลบ การให้คะแนนอาจให้ตั้งแต่ 0 ถึง 4 หรือจาก 1 ถึง 5 ซึ่งการตีความหมายของคะแนนนั้นไม่แตกต่างกัน

2. การวัดความพร้อมโดยการประมาณจากกราฟ (Graphical Rating Scale) คือการแสดงให้เห็นหรือผังประกอบประเภทลักษณะที่กำหนดไว้โดยผู้วิจัย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ประเมินนั้นสามารถมองเห็นอัตราส่วนระหว่างประเภทลักษณะต่างๆ ที่กำหนดไว้เช่น

คุณมีความพร้อมที่จะเรียนขนาดไหน (ให้ทำเครื่องหมาย x ลงบนเส้น)

ในการกาเครื่องหมาย x นั้นไม่จำเป็นจะต้องกาตรงกับข้อความหรือตรงกับเส้นดิ่งเสมอ ผู้ประเมินสามารถจะกาในช่วง 1 ใน 8 ระหว่างพร้อมมากที่สุดกับไม่พร้อมเลยก็ได้ ซึ่งเวลาวิเคราะห์จะพิจารณาตามจริง

สรุปที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการกล่าวถึงแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความพร้อมทั้งในเรื่องความหมาย ลักษณะขององค์ประกอบ และการวัดความพร้อม ซึ่งวิธีที่นิยมใช้เป็นสากลในการวัดความพร้อมจะใช้วิธีไลเกิร์ต เนื่องจากง่าย สะดวก รวดเร็วในการกรอกข้อมูล เช่นเดียวกับการวัดเจตคติ

4. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ได้กล่าวถึงเนื้อหาสาระสำคัญในเรื่องความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และพัฒนาการความเป็นมาที่โรงเรียนในจังหวัดอ่างทองร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1 ความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

สืบเนื่องจากที่กระทรวงศึกษาธิการ จัดประชุมเรื่อง "หลักสูตรใหม่ เด็กไทยพัฒนา" ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2545 ได้มีการประชุมปรึกษาหารือถึง

โรงเรียนจัดการศึกษา เพื่อสนองตอบความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล และเพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร้ขีดจำกัด

โรงเรียนวิถียุทธ เป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้นำความเห็นของที่ประชุมมาหารือต่ออีกหลายครั้ง อีกทั้ง ดร.สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และคณะ ได้ไปกราบขอคำแนะนำ เรื่องการจัดโรงเรียนวิถียุทธ จากพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) วัดญาณเวศกวันเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546

นอกจากนั้นยังมีข้าราชการระดับสูง ไปได้กราบขอคำแนะนำในเรื่องเดียวกันนี้ จาก พระเทพโฆณ (ประยูร ธรรมจิตโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งนิมนต์ ท่านมาให้ข้อคิดในการประชุมระดมความคิดครั้งแรก

ในวันที่ 25-27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 เป็นการประชุมหารือเรื่องโรงเรียนวิถียุทธเป็นครั้งแรก มีพระภิกษุและฆราวาส ผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมประชุม ประมาณ 30 รูป/คน ได้ข้อสรุปเบื้องต้นของหลักสำคัญของการจัดโรงเรียนวิถียุทธ

และในวันที่ 1-4 เมษายน พ.ศ. 2546 เป็นการประชุมหารือครั้งที่ 2 มีพระภิกษุและฆราวาส รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมกำหนดแนวการดำเนินการต่อจากหลักการที่ได้ข้อสรุปไว้แล้ว ประมาณ 50 รูป/คน

จากการประชุมใหญ่ 2 ครั้ง ทำให้ได้ข้อสรุปโรงเรียนวิถียุทธในเรื่องสำคัญคือกรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถียุทธ และแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถียุทธ

4.2 กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถียุทธ

โรงเรียนวิถียุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธศาสนาหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญคือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนเป็นส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถกิน อยู่ ดู ฟัง เป็นคือ ใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์อย่างแท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษา

จะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโมสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเชื้อในการพัฒนาผู้เรียน ดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขาที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรมทั้งศีลหรือพฤติกรรม หรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดำรงสำหรับตนและสังคม สมาธิหรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบ และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุด ด้วยความพากเพียรพยายามโดยอาศัยระบบการพัฒนาผู้เรียนด้วย ไตรสิกขาดังนี้ (ภาพที่ 2.2)

ภาพที่ 2.2
ระบบไตรสิกขา

ในส่วนของการจัดสภาพแวดล้อมของสถานศึกษา สถานศึกษาจะจัดสภาพทุกๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพ จะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวัตรธรรม 4 ประการคือ

1. สัมปรีทสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดีใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูล และมีสื่อที่ดี
2. สัทธัมมัสสวณะ หมายถึง การเอาใจใส่การศึกษา โดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี
3. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์ หาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี
4. ธัมมานุวัตรปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถในการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้อย่าง

ถูกต้องเหมาะสม

ปัญญาวัตรธรรมทั้ง 4 ประการนี้ จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ได้ อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่างๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

ด้านกายภาพ สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียนและแหล่งความรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้อง ให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนา เหมาะสม หรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนให้มีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น รมรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ มิให้อีกทีก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียง ก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่างๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้งศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมของ การกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้จริงของการดำเนินชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้ กิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำ (เพื่อใกล้ชิดศาสนา) กิจกรรมรับศีลหรือทบทวนศีลทุกวัน อาจเป็นบทกลอนหรือเพลงเช่นเดียวกันกิจกรรมแผ่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข) กิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่างๆ เช่น นั่งสมาธิ ท่องอาขยานเพื่อสมาธิ สวดมนต์สร้างสมาธิ หรือทำสมาธิเคลื่อนไหวอื่นๆ เป็นประจำวันหรือก่อนเรียน (เพื่อพัฒนาสมาธิ) กิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อกินให้เป็น กินอย่างมีสติ มีปัญญารู้เข้าใจ) กิจกรรมอาสาตบิพิเศษปฏิบัติวินัยหรือศีล (เพื่อให้อยู่เป็น อยู่อย่างสงบสุข) กิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้อยู่เป็น) การสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์

หรือในวันพระ (เพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา) กิจกรรมการบันทึกและยกย่องการปฏิบัติธรรม (เน้นย้ำและเสริมแรงการทำความคิด) ซึ่งทุกห้องเรียนมีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน โดยเข้าใจเหตุผล และประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน (พัฒนาศีล/วินัยด้วยปัญญา)

ด้านการเรียนการสอน สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษาหรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่านกิจกรรมการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์และผลการเรียนรู้ที่คาดหวังที่จะสะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไปพร้อมกัน หรือการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้นให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติ หรือการจัดการเรียนรู้แต่ละครั้งนำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนและผู้อื่น ประสานร่วมมือกับวัด/ คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ทั้งสาระพระพุทธศาสนาและกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่างๆ ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เป็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) ด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาคนและสังคม โดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรม แสวงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตากรุณาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียนและครูต่อครูด้วยกันและสถานศึกษา ส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียน ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละเลิก อบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

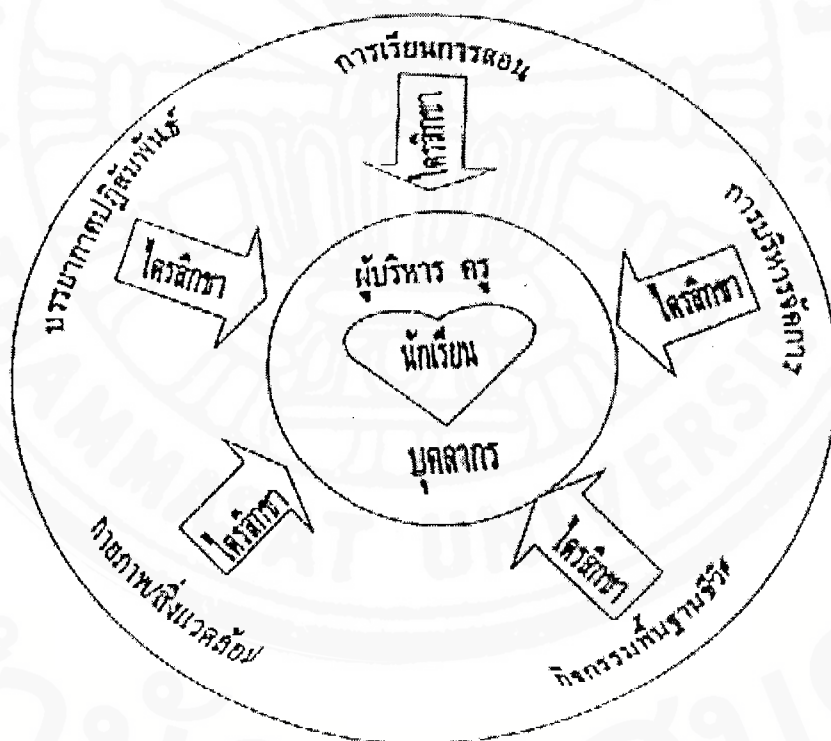
ด้านการบริหารจัดการ สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษาร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนัก และศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญา เข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกันทั้งผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูและผู้บริหาร เพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่างๆ และการปฏิบัติตนเองที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ และสถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียด

โรงเรียนวิถิพุทธตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาก็จะมีจุดเน้น และ รายละเอียดรูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรม วิถีชีวิตประจำวันภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษาก็เป็นไปได้

ลักษณะรูปแบบโรงเรียนวิถิพุทธตามรายละเอียดข้างต้น สรุปประเด็นสำคัญเป็นกรอบความคิดโรงเรียนวิถิพุทธได้ดังนี้ (ภาพที่ 2.3)

ภาพที่ 2.3

กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถิพุทธ

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, น. 12-22

4.3 แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ

ภาพอันงดงามของโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรม พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึง

ความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจน โดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้เป็นอย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุข และได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่งดงามควบคู่กันไป

เมื่อโรงเรียนวิถิพุทธพัฒนาสู่วิถิพุทธและพัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถิพุทธที่ชัดเจนจะสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดขึ้นตามมาที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่า เช่น

1. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่างๆ อย่างชัดเจน พร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่นๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุขพร้อมๆ กัน ที่ว่ายากจะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถิพุทธ

2. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจน จะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชมของทั้งผู้ปกครอง ครู อาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกทั้งการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ

3. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมาก ที่เกื้อกูลการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้ที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน

4. บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเอง ทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิต ทำให้สภาพการทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่ม ชีวิตส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบชัดเจนเพราะความเป็นวิถิพุทธช่วยกล่อมเกล่า

5. โรงเรียนโดยครู ผู้บริหาร บุคลากรและนักเรียนเป็นแบบอย่างต่อสังคม อีกเป็นพลังการพัฒนาลังคมวงกว้างให้ดีขึ้นยิ่งๆ ขึ้นได้

แนวการดำเนินการ และจังหวะก้าวการพัฒนาของโรงเรียนวิถิพุทธแต่ละแห่ง จะมีความแตกต่างกันได้ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตามก้าวอย่างที่ชัดเจนจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียนและศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่กันไปอย่างบูรณาการบนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่ส่งเสริมการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น” คือดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันและจัดการได้ ที่จะก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ให้มากที่สุด ข้อเสนอแนะแนวดำเนินการโรงเรียนวิถิพุทธเบื้องต้น ที่เสนอเป็นแนวคิดแนวทาง ซึ่งโรงเรียนสามารถนำไปปรับใช้ได้ตามเหมาะสมต่อไป ประกอบด้วยประเด็นดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, น. 12-22)

4.3.1 การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

4.3.2 การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

4.3.3 กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา

4.3.4 การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ

4.3.5 การถือกุศลสัมพันธโรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน

4.3.1 การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

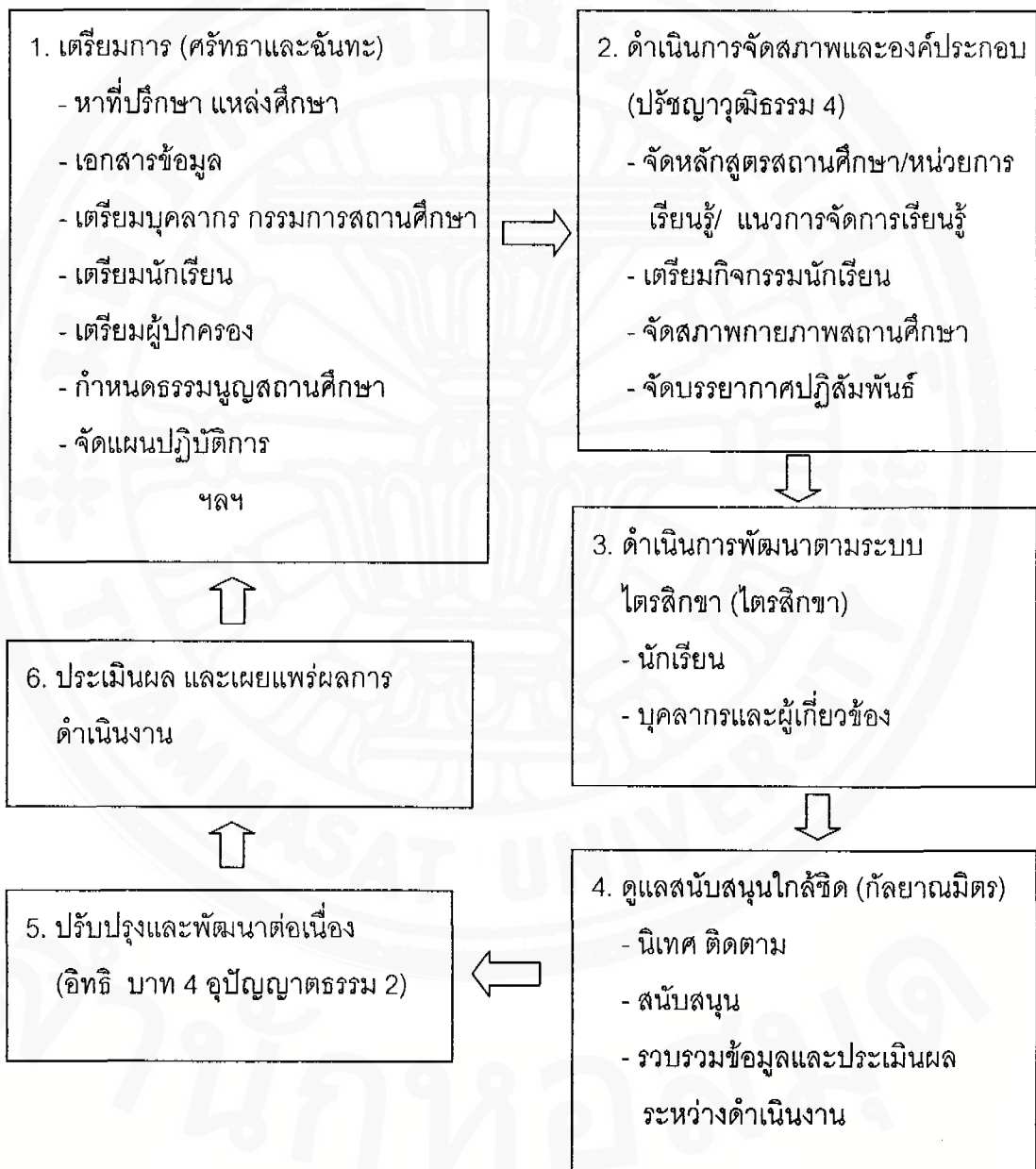
จังหวัดจะก้าวการพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องพิจารณา องค์ประกอบ และโรงเรียนวิถีพุทธเป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างหนึ่งที่โรงเรียนสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ การจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวก ด้วยศรัทธาและฉันทะ
2. ขั้นดำเนินการ จัดสภาพและองค์ประกอบ ซึ่งจะเป็นปัจจัย เป็นกิจกรรมเป็นเครื่องมือ สู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับลักษณะและปัญญาวัฒนธรรม
3. ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง
4. ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด จะช่วยให้การดำเนินทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยท่าที่เป็นกัลยาณมิตร
5. ขั้นปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้นด้วยหลักอิทธิบาท 4 และอุปปัญญาธรรม
6. ขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลดำเนินการ จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อไป เช่น ในปีต่อไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่น นำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาอ่างทอง, 2548, น. 4-6)

ขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธแสดงได้ดังนี้ (ภาพที่ 2.4)

ภาพที่ 2.4

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

ที่มา: ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดอ่างทอง, 2547, น. 6-12

แนวทางการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนของการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยสังเขปมีดังนี้

1. การเตรียมการ เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

- การหาที่ปรึกษาแหล่งศึกษาและเอกสารข้อมูลต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

- การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชนให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธาและฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญาเข้าใจทิศทางจากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาร่วมกันความสำเร็จในการพัฒนาคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจงการสัมมนา จนถึงการประชุมสัมพันธที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

- การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้นหรือวิสัยทัศน์และแผนงานที่ชัดเจนทั้งระยะยาวในธรรมนูญสถานศึกษา และแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกัน จะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของ การเตรียมการที่ดี

2. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่างๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปรัชญาญาวุฒิธรรม 4 ประการคือ

- การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล และมีสื่อที่ดี (สัปปริสสังเสวะ)
- การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสนะ)
- การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ)
- ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุวัตรปฏิบัติ)

ส่วนสภาพและองค์ประกอบสำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิฤทธิ เช่น

- หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิฤทธิควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัดก็คือ การบูรณาการหลักสูตรทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติหลักสูตร (P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตร สถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป

- การเตรียมกิจกรรมนักเรียนที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือประจำโอกาสต่างๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอีกทั้งสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า "การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น" (พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต, 2546, น. 1-5)

- การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียนแหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาที่สถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก "การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น" ในชีวิตประจำวัน

- การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการการมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

3. การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนาคือนักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่างๆ ที่ส่งเสริม "การกิน อยู่ ดี ฟังให้เป็น" เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด

นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้ว สถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ครูและ

ผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยิ่งบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบ
ไตรสิกขามากเท่าไร จะยิ่งส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหากในขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นตอนสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

4. การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่น มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสม ควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต้องงาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้คือ การนิเทศติดตามที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนด การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ การสนับสนุนทั้งทรัพยากร ข้อมูลและเครื่องมือต่างๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้้อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

5. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อเน้นย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้นๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานให้เป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่องคือ การมีอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะวิมังสา) และอุปัฏฐาตธรรม 2 (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ย่อท้อในการพากเพียร) -

6. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่งๆ อาจเป็น 1 ปี หรือ 3 ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์เชื่อถือได้ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้นๆ และนำเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่นๆ ต่อไป ซึ่งในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

4.3.2 การจัดวิธีพุทธวิถีการเรียนรู้

การจัดวิธีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้หลักการดังนี้

1. บูรณาการพุทธธรรม สู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับ
วัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เพื่อนำสู่การรู้ เข้าใจ ความจริง

2. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

3. ประสานความร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ และชุมชนในการจัดการเรียนรู้
หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ปรัตถิมะ (ตามหลักกัลยาณมิตตตา) โยนิโสมนสิการ ไตรสิกขา และปัญญาวิมุตติธรรม

หลักทำเนนการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย

1. หลักสูตรสถานศึกษา

1.1 สอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์
ของนักเรียน

1.2 เพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

1.3 ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ

1.4 สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระกิจกรรม
พัฒนาผู้เรียนและสถานการณ์อื่นๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในวิถี
ชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน (เมตตา ภิมย์ภักดี, 2547, น. 12-13)

2. ผู้สอน

2.1 เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอ

2.2 เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อดทน อดกลั้น
และสร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

3. กระบวนการเรียนรู้

3.1 พัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ
(ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา)

3.2 จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับ
วิถีชีวิต (กิน อยู่ ดู ฟัง)

3.3 สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา

3.4 เน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการเข้าใจและค้นพบคุณค่าของ
สรรพสิ่ง

4.3.3 กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา

การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธคือกระบวนการพัฒนา
การเรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญ
งอกงามทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวันที่มี

สติสัมปชัญญะ คอยกำกับ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนจนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมให้เจริญสืบต่อไป และเนื่องจากพุทธศาสนามีหลักการพัฒนามนุษย์มีศักยภาพที่จะฝึกฝนและพัฒนาได้ประกอบกับวิเคราะห์ผู้เรียนว่ามีสติปัญญา อุปนิสัย ความพร้อมและภูมิหลังที่แตกต่างกัน การพัฒนาจึงเน้นที่ตัวผู้เรียนแต่ละคนเป็นสำคัญ

ในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น ครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาในที่นี้ขอเสนอแนะการจัดกิจกรรมไว้เป็นแนวทาง 4 ลักษณะ คือ

1. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ประกวดมรยาทชาวพุทธ กิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา) กิจกรรมบริหารจัดการ เจริญปัญญา เรียนธรรมศึกษา/สอบธรรมศึกษา และบรรพชาสามเณรฤดูร้อน เป็นต้น

2. กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์ แบ่งเป็น 4 กิจกรรมหลัก กิจกรรมแรกคือ กิจกรรมหน้าเสาธง เช่น กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ) กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตาและสงบนิ่ง (สมาธิ) กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท กิจกรรมน่องไหว้พี่ (ในแถวหน้าเสาธง) กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดินพร้อมท่องคติธรรมขณะเข้าห้องเรียน กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน เช่น กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีกติกากว่าไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหาร และกิจกรรมนั่งสมาธิ 1 นาทีก่อนเรียน (อาจให้นักเรียนทำพร้อมกันหน้าห้องเรียน) กิจกรรมก่อนเลิกเรียน กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ และกิจกรรมสุดท้ายคือ กิจกรรมประจำสัปดาห์ เช่น กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะ ประจำสัปดาห์ กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่สถานที่ศึกษา กำหนด)

3. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โรงเรียนวิถีพุทธควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอัฐบูชา เป็นต้น กิจกรรมวันวิสาขบูชา และวันเข้าพรรษา สถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชนร่วมกิจกรรมดังเช่น ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา ฟังพระเทศน์ (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม) เวียนเทียนที่วัดหรือในสถานศึกษา ห่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการห่อเทียนและแห่เทียนพรรษา รวมถึงทางสถานศึกษาควรจัดบรรยายภาควันสำคัญทางศาสนาโดยประดับธงชาติสีเหลือง เวียนธงธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา (เสียงตามสาย)

4. กิจกรรมพิเศษอื่นๆ เช่น กิจกรรมไขปัญหาธรรม กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ กิจกรรมการประเมินผลการทำความดี กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี กิจกรรมอาสาตาวีเศษ (มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม) กิจกรรมบันทึกความของผู้ปฏิบัติธรรม กิจกรรมต้นไม้พูดได้ (เน้นคติธรรม) กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมกำหนดทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมสมาทานศีลในวันพระ กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ เช่น ครูต้อนรับ ทักทายนักเรียนด้วยกิริยา วาจาอ่อนหวาน และสัมผัสที่ประกอบด้วยเมตตา กิจกรรม ต้นไม้อธิษฐาน กิจกรรมอบรมธรรมะ 5 นาที (อาจจัดสัปดาห์ละ 1 ครั้ง) และกิจกรรมถือศีล นอนวัด ปฏิบัติธรรมเข้าพรรษา เป็นต้น

4.3.4 การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ

ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบ ไตรสิกขาทั้งในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา มีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถีพุทธและเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบวิธีการหลากหลาย เหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของตนเอง แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนาบุคลากร คือการปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเองและการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

แนวทางการจัดพัฒนาบุคลากรมีดังนี้

1. วิเคราะห์สภาวะธรรมหรือภูมิธรรม ธรรมวุฒิ และลักษณะของบุคลากร
 2. ค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ
 3. วางแผนพัฒนาบุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร
 4. จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จ ทั้งกิจกรรมรูปธรรม และกิจกรรมพัฒนาจิต
 5. ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้
- ลักษณะแนวกิจกรรมพัฒนาบุคลากร เช่น การจัดอบรมใหญ่ประจำปี การจัดการพัฒนาจิตเจริญปัญญาย่อรายสัปดาห์หรือรายเดือน การจัดกลุ่มสนทนาธรรม การจัดฟัง

เทศน์ ปฏิบัติธรรม ในโอกาสวันสำคัญ การจัดศึกษาดูงาน หรือปฏิบัติธรรมในสำนักต่างๆ การส่งเสริมการศึกษา ปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง โดยจัดห้องสมุดและสื่อต่างๆ ให้ยืม หรือใช้ศึกษา จัดห้องวิปัสสนา การส่งเสริมการถือศีล 5 เป็นวิถีชีวิต และการส่งเสริมการประเมินผลปฏิบัติธรรม และสอบอารมณ์ (วิปัสสนา)

คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรโรงเรียนวิถียุทธธรรมดังนี้

ผู้บริหารสถานศึกษา ควรศรัทธาในพระพุทธศาสนา ละเลิกจากอบายมุข ถือศีล 5 เป็นนิจ มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม และเป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำความดี

ครู อาจารย์ และบุคลากร ควรศรัทธาในพระพุทธศาสนา ละเลิกจากอบายมุข ถือศีล 5 เป็นนิจ มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม และมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์

4.3.5 การเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถียุทธธรรมและชุมชน

โรงเรียนวิถียุทธธรรมกับชุมชนซึ่งประกอบด้วยบ้าน วัด และสถาบันอื่นๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชน สังคมในวิถีแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์ร่วมกัน

โรงเรียนวิถียุทธธรรมเพียรพัฒนาดน มีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา จัดระดมสรรพกำลัง ลักษณะต่างๆ อย่างหลากหลายในกาพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาการเรียน

โรงเรียนวิถียุทธธรรม บริหารวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชนในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมสัมาอาชีวะต่างๆ เป็นต้น แก่ชุมชนสังคม ด้วยเมตตาธรรมและด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามและสันติสุข

สถานศึกษาอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์ และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นวิถียุทธธรรมอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจน ทั้งในด้านการบริหารจัดการด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิภาพและคุณธรรมของครู อาจารย์ นักเรียนและบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการโดยใช้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกิริยาจาสุภาพ มีน้ำใจ มีคุณธรรม เป็นลักษณะเด่นที่บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมกันนั้นโรงเรียนวิถียุทธธรรม

ลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชนและสังคม และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนสังคม ด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมเสนอแนะเกื้อกูลสัมพันธ์มีดังนี้

1. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐินทอดผ้าป่า กิจกรรมวันพ่อวันแม่

2. สถานศึกษานำสถานศึกษาร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน เช่น กิจกรรมทำความสะอาดวัดซึ่งอาจจัดในช่วงโมกข์ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนหรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่นๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชราหรือบ้านเด็กกำพร้า เป็นต้น

3. สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชนโดยเปิดต้อนรับผู้ปกครองและชุมชนตลอดเวลา (Open House) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการกิจต่างๆ เช่น ดูแลความสะอาดของโรงอาหาร ดำเนินการเชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น

4. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬาหอประชุม

5. เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่น จัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่างๆ จัดร้านค้าของสถานศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลิตผลทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ต่างๆ มากมายมาจำหน่าย โดยนักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ

6. ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่างๆ เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา เชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่เยาวชนในเรื่องต่างๆ ในวันหยุด จัดทัศนศึกษาทางธรรม เป็นต้น

7. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศ โดยเชิญผู้ปกครองมาร่วมนำอาหารมารับประทานร่วมกัน และจัดค่ายครอบครัว

8. เสริมความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียน ช่วยเหลือนักเรียนแก้ไขปัญหาคอขวด เป็นต้น

9. ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่างๆ เช่น จัดทำหนังสือพิมพ์หรือวารสารของสถานศึกษาเผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า ชุมชน เป็นต้น

10. ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้ง ครู อาจารย์ นักเรียน บุคลากรของสถานศึกษา และบุคคลในชุมชนเพื่อเป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไป และเพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

4.4 พัฒนาการความเป็นมาที่โรงเรียนในจังหวัดอ่างทองร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

โครงการโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดอ่างทองได้เริ่มจุดประกายมาเป็นเวลาพอสมควร โดยเริ่มต้นมีโรงเรียนในจังหวัดที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธครั้งแรกเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2546 จำนวน 11 โรงเรียน จนกระทั่งปัจจุบันมีโรงเรียนในจังหวัดอ่างทองเข้าร่วมถึง 50 โรงเรียน (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษอ่างทอง, 2548, น. 1-29) ในระยะแรกของการเริ่มต้นโครงการเป็นธรรมดาที่ต้องการได้รับการสนับสนุนจากผู้ที่เกี่ยวข้องหลายด้าน เช่น สถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดอ่างทอง เป็นต้น โดยเฉพาะ โรงเรียนที่เริ่มต้นดำเนินการตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ และโรงเรียนที่เริ่มดำเนินการมาก่อนจะเป็นที่ น่าสนใจของสังคมอย่างยิ่งโดยมากจะมีคำถามว่า “โรงเรียนวิถีพุทธเป็นอย่างไร ต้องทำอะไรบ้าง” ซึ่งนอกจากโรงเรียนจะต้องสื่อสารข้อมูลให้บุคคลภายนอกโรงเรียนทราบแล้ว บุคลากรภายในของ โรงเรียนเองก็ต้องร่วมกันสอดแทรกวิถีพุทธเข้าไปสู่วิถีชีวิตซึ่งนักเรียนก็อาจยังเข้าใจไม่ถูกต้องไม่ สามารถสอดแทรกพุทธธรรมเข้าไปให้เป็นเนื้อเดียวกันของทุกสาระการเรียนรู้ในการเรียนรู้แต่ละ ครั้งได้ ซึ่งโรงเรียนต้องการการติดต่อสื่อสารระหว่างกันอยู่เสมอๆ การสร้างความเป็นเครือข่ายของ โรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อนำปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขมาแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์แก่ กันและกัน จึงพอสรุปใจความสำคัญได้ 4 ประการคือ

1. เป็นการสร้างความเข้าใจเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธ แก่สังคม และวงการครู อาจารย์ ผู้เกี่ยวข้องอย่างถูกต้องตามหลักการของการศึกษาแนวพุทธ นั่นคือการศึกษาเพื่อรู้ความจริงของ ธรรมชาติ พัฒนาคนบนฐานของธรรมชาติ โดยการปฏิสัมพันธ์ 3 ด้าน ได้แก่ ความสัมพันธ์กับมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม (ศีล) เจตจำนงหรือจิตใจที่มีต่อสิ่งที่สัมพันธ์ด้วย (สมาธิ และสุดท้ายความรู้ ความเข้าใจที่มีต่อสิ่งที่สัมพันธ์ด้วย (ปัญญา)

2. มีการติดตาม นิเทศ เยี่ยมเยียนให้กำลังใจในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธกับ ผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ เช่น สถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัด อ่างทอง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการดำเนินงานตลอดทุก 2 เดือน เพื่อเป็นแนวทางในการอบรมให้ความรู้ ให้ศึกษา ดูงาน และร่วมกันวางแผนการนิเทศติดตาม รวมถึงเป็นผู้ประสานงานสนับสนุน ส่งเสริม สร้างและเชื่อมโยงเครือข่ายของโรงเรียนวิถีพุทธในแต่ ละโรงเรียน

3. มีการสร้างเครือข่าย เพื่อสัมนาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในระดับสถานศึกษา ระหว่างสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาเดียวกันหรือในภูมิภาคเดียวกัน นอกจากจะเป็นการ เพิ่มพูนความรู้เชิงวิชาการแล้วยังเป็นการสร้างขวัญกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานที่ดีวิธีหนึ่ง

4. มีการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐ เอกชนและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อระดมสรรพกำลังเข้ามาทำการประชาสัมพันธ์ให้โครงการโรงเรียนวิถีพุทธได้รับทราบกัน แพร่หลายในวงกว้างรวมถึงให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมโครงการต่างๆ ทั้งด้านกำลังบุคลากร และกำลังงบประมาณกันอย่างเป็นเอกภาพ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานให้กว้างขวาง ออกไปจนกระทั่งกลายเป็นวิถีพุทธของชุมชนชาวอ่างทองในที่สุด

โรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดอ่างทองเป็นสถานศึกษาปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือ องค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา โดยมีจุดเน้นที่การ นำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งตัวชี้วัดการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธนั้นพิจารณาจาก 5 ประเด็นได้แก่ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ การจัดวิถีพุทธสู่ วิถีการเรียนรู้ กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียน วิถีพุทธ และการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน ตามกรอบความคิดรูปแบบ โรงเรียน วิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, น. 12-22) ซึ่งแนวทางทั้ง 5 ประเด็น นี้ โรงเรียนสามารถนำไปปรับประยุกต์ได้อย่างเหมาะสมกับสภาพเงื่อนไข ข้อได้เปรียบ และข้อจำกัด ของโรงเรียน (ศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดอ่างทอง, 2547, น. 6-12)

จากการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดอ่างทองที่ผ่านมากล่าวได้ว่า บรรลุ ความคาดหวังพอสมควรในเชิงปริมาณ กล่าวคือ มีโรงเรียนสนใจสมัครเข้าร่วมโครงการจำนวนถึง 50 โรงเรียน แสดงให้เห็นว่าโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นโครงการที่ได้รับการตอบรับจากสังคม จากผู้บริหารโรงเรียน และครู แม้ว่าโรงเรียนที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธบางแห่ง จะ ยังไม่เข้าใจชัดเจน อาจมีการสื่อความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธคลาดเคลื่อนไปบ้าง ก็ไม่เป็น ปัญหาอุปสรรค เพราะเหตุว่าโรงเรียนเหล่านั้นมีจิตใจศรัทธา มีความรัก พึงพอใจที่จะร่วมโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ ดังนั้นในระยะต่อไปของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ คณะทำงานโรงเรียนวิถีพุทธ จึงมีหน้าที่สร้างความเข้าใจอย่างถูกต้องพร้อมกับหาตัวอย่างดี ๆ ของกิจกรรมในโรงเรียนวิถีพุทธ เผยแพร่ผ่านสื่อหลากหลายประเภท และให้โอกาสโรงเรียนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน น่าจะเป็น หนทางให้เกิดการพัฒนาคุณภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธได้เป็นอย่างดี

ความคาดหวังของโรงเรียนวิถีพุทธในเชิงปริมาณ จึงไม่เป็นข้อกังวล หากแต่การพัฒนา ในเชิงคุณภาพของการจัดการศึกษาแนวพุทธ เป็นเรื่องที่ต้องดำเนินการให้เข้มข้นต่อไป อย่างไรก็ดี

หากทุกโรงเรียนในพื้นที่ดินไทยสามารถจัดการศึกษาให้เด็กและเยาวชนไทยรู้ความจริงของธรรมชาติ พัฒนาตนบนพื้นฐานของธรรมชาติ นำธรรมมาใช้เป็นวิถีชีวิต ใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาที่ผ่านเข้ามาใช้ชีวิตอย่างรู้เท่าทันมีชีวิตที่ร่าเริงเบิกบาน เจริญก้าวหน้า สุข สงบ สันติ นั่นคือความหวังสูงสุดของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

สรุปที่กล่าวมาข้างต้นชี้ให้เห็นถึงแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดอ่างทอง ซึ่งจะพิจารณาจากปัจจัยสำคัญ 5 ประการที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธตามหลักไตรสิกษาดังนี้

1. การบริหารการจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ มีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการเตรียมทั้งบุคลากรผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากร ที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธา และฉันทะในการพัฒนา การดำเนินการจัดการสภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่จัดเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญญาคุณธรรมในการพัฒนาผู้เรียน การดำเนินการทั้งผู้เรียน บุคลากรตามระบบไตรสิกษาอย่างต่อเนื่องโดยใช้สภาพและองค์ประกอบที่จัดไว้ข้างต้น ขึ้นต่อมาก็คือ การดูแลสนับสนุนใกล้ชิดด้วยท่าทีของความเป็นกัลยาณมิตรต่อกันที่จะทำให้การพัฒนานักเรียนและงานดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อจากนั้นมีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วยอิทธิบาท 4 และหลักอุปัญญาธรรมคือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ย่อท้อในการพากเพียร เป็นต้น ขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการบริหาร แต่เป็นฐานสู่การพัฒนาในลำดับต่อไปคือ ขึ้นประเมิณผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

2. การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ เป็นการบูรณาการพุทธธรรมสู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิต โดยอาศัยหลักธรรมของ ปรัตติยะสวณินิโสมนสิการ ไตรสิกขา และปัญญาคุณธรรมเป็นเครื่องชี้นำ

3. กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา การจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถีพุทธให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาโดยเน้นที่การพัฒนาตัวผู้เรียน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเพื่อเสริมเนื้อหาตามหลักสูตร กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์ กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือกิจกรรมพิเศษอื่นๆ ซึ่งกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ต่างมุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้านได้แก่ ความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) ไปพร้อมๆ กัน

4. การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากร การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ แม้จะยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่บุคลากรโดยอย่างยิ่งผู้บริหารและครูมีความสำคัญอย่างที่จะเป็นปัจจัยให้ผู้เรียนพัฒนาได้อย่างดีทั้งการเป็นผู้จัดการการเรียนรู้และการเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริงในลักษณะสอนให้รู้ ทำให้อู อยู่ให้เห็น การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษามีความจำเป็นอย่าง

ดำเนินการอย่างต่อเนื่องหลากหลายวิธีการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากร มีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม เลิกอบายมุข การถือศีล 5 เป็นนิจ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์ และการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น

5. ลักษณะการเกื้อกูลสัมพันธ์ โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน จะมีลักษณะของการร่วมมือทั้งสถานศึกษา บ้าน วัด และสถาบันต่างๆ ในชุมชน ด้วยศรัทธาและฉันทะที่จะพัฒนาทั้งนักเรียนและสังคมตามวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

5. การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ฤทธิ ศรีแสน (2542) ได้ศึกษาการดำเนินงานของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการดำเนินงานของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา และปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศชายร้อยละ 92.6 มีอายุต่ำกว่า 46 ปีร้อยละ 34.2 จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีร้อยละ 86.9 ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนร้อยละ 78.4 ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษานานาชาติร้อยละ 75.3 เปิดขยายโอกาสทางการศึกษา 3 ปีขึ้นไปร้อยละ 85.3 งบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลปานกลาง ส่วนงบประมาณที่ได้จากชุมชนและการควบคุมนิเทศ ติดตามผลมีน้อย ส่วนระดับการดำเนินงานของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีในภาพรวมพบว่ามีระดับการดำเนินงานอยู่ในระดับปานกลางมีค่าเฉลี่ย 2.99 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านทั้ง 7 ด้าน ทุกด้าน มีระดับการดำเนินงานอยู่ในระดับปานกลางโดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากสูงไปหาต่ำ ดังนี้ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการวัดผล ด้านการรายงานความก้าวหน้าและผลการดำเนินงาน ด้านการวางแผนการเรียนการสอน ด้านการปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงาน ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านการเตรียมการ และด้านการประสานงานและการดำเนินการกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และจากผลการทดสอบสมมติฐานที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 พบว่า ปัจจัยเกี่ยวกับงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล การสนับสนุนจากชุมชน และการควบคุมนิเทศ ติดตามผลของหน่วยงานต้นสังกัด มีผลต่อการดำเนินงานของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาส่วนปัจจัยเกี่ยวกับเพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่ง ขนาดของโรงเรียน และ

ระยะเวลาในการเปิดขยายโอกาสทางการศึกษามีผลต่อการดำเนินงานของผู้บริหารโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา

พระทวีวัฒน์ ลานตวน (2544) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เขตการศึกษา 1 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการดำเนินงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ผลการศึกษาพบว่า ข้อมูลทั่วไปของครูผู้สอนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เขตการศึกษา 1 เกี่ยวกับผลการดำเนินงานโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ส่วนมากมีอายุระหว่าง 26-30 ปี สถานภาพส่วนมากเป็นบรรพชิต การศึกษาทางโลกส่วนใหญ่จบระดับปริญญาตรี การศึกษาทางธรรมส่วนใหญ่จบนักธรรมเอก การศึกษาทางบาลีส่วนใหญ่ไม่มีวุฒิ ด้านนี้ รายได้ต่อเดือนที่พบมากที่สุดประมาณ 2,000-4,000 บาทต่อเดือน ตำแหน่งปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นครูสอน ซึ่งส่วนใหญ่ปฏิบัติงานมาเป็นระยะเวลา 0-5 ปี และไม่เคยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าแผนก ซึ่งนานๆ ครั้งจะได้รับการส่งเสริมอบรมฝึกทักษะหาความรู้เพิ่มเติม ขนาดของโรงเรียนอยู่ในระดับกลางถึงขนาดใหญ่ ส่วนข้อมูลด้านผลการดำเนินงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาทั้ง 6 ด้านพบว่าอยู่ในระดับปานกลาง โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากสูงไปหาต่ำ ดังนี้ ด้านวิชาการ ด้านบุคลากร ด้านธุรการและการเงิน ด้านประชาสัมพันธ์ ด้านอาคารสถานที่ ด้านกิจการนักเรียน และจากการทดสอบสมมติฐานที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 พบว่า ผลการดำเนินงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาจะขึ้นอยู่กับสถานภาพรายได้ต่อเดือน ระยะเวลาปฏิบัติงาน การได้รับการส่งเสริมความรู้เพิ่มเติม ขนาดโรงเรียน ส่วนตัวแปรที่ไม่พบความสัมพันธ์ต่อผลการดำเนินงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาได้แก่ อายุ การศึกษา ตำแหน่งปัจจุบัน และการสนับสนุนการแต่งตั้งจากผู้บริหาร

พระสุทธิพร ปัญญาผาบ (2544) ได้ศึกษาการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารงานโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ผลการศึกษาพบว่า ในด้านของสถานภาพทั่วไปของผู้บริหารและครูผู้สอน ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นครูผู้สอน มีวุฒิการศึกษาตั้งแต่ปริญญาตรีและต่ำกว่า มีประสบการณ์ในการบริหารงานต่ำกว่า 5 ปีขึ้นไป ส่วนประสบการณ์ในด้านของการบริหารบุคลากรโดยภาพรวมแล้วปรากฏว่าในเรื่องการบรรจุบุคลากรและวุฒิการศึกษาไม่ตรงตามความต้องการของโรงเรียน ควรมีการปรับปรุงและแก้ไขเรื่องการส่งเสริมทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม ส่วนประสบการณ์ใน

ด้านวิชาการโดยภาพรวมแล้วปรากฏว่าในเรื่องการให้ครูผู้สอนได้ศึกษาหลักสูตร คู่มือก่อนทำการสอนอยู่ในระดับดีมาก และในส่วนที่ต้องการแก้ไขและปรับปรุงคือ การเชิญบุคลากรภายนอกมาบรรยายให้ความรู้ ประสบการณ์ในด้านอาคารสถานที่โดยภาพรวมแล้วอาคารสถานที่ไม่เพียงพอต่อการศึกษเล่าเรียน ส่วนประสบการณ์ในด้านกิจการนักเรียนโดยภาพรวมแล้ว เรื่องที่ผู้บริหารและครูผู้สอนเห็นว่าควรเอาใจใส่คือ ปัญหายาเสพติดให้โทษภายนอกและภายในโรงเรียน และประสบการณ์ในด้านความสัมพันธ์โรงเรียนกับชุมชนปรากฏว่า ผู้บริหารและครูผู้สอนขาดการพบปะร่วมกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนกับชุมชน และจากการทดสอบสมมติฐานที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 พบว่า การบริหารงานระหว่างผู้บริหารและครูผู้สอนโดยจำแนกตามตำแหน่งและประสบการณ์ทั้ง 6 ด้านพบว่ามี ความแตกต่างกันในการบริหารงาน

พระมหาพิชัย ภูแข่งหมอก (2544) ได้ศึกษาปัญหาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ในจังหวัดศรีสะเกษ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และปัจจัยที่มีผลต่อปัญหาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ผลการศึกษาพบว่า บุคลากรและเจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่มีสถานภาพตำแหน่งเป็นผู้สอนมีอายุ 30-39 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ส่วนมากมีเงินเดือน 3,001-6,000 บาท และมีประสบการณ์ทำงาน 6-10 ปี บุคลากรโดยรวมและเจ้าหน้าที่เห็นว่ามีปัญหาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ในจังหวัดศรีสะเกษโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อยคือ ด้านการส่งเสริมและพัฒนาด้านวิชาการ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการติดตามและประเมินผล และด้านการวางแผนงานวิชาการ โดยมีปัญหารายข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดในแต่ละด้าน ดังนี้ ขาดผู้ชำนาญการด้านการจัดทำโครงการสอน บันทึกการสอน ให้ความรู้และให้คำปรึกษา ขาดแคลนสื่อและอุปกรณ์ที่ทันสมัย ขาดงบประมาณในการพัฒนาครูและขาดเครื่องมือประเมินผลการดำเนินงานวิชาการ บุคลากรและเจ้าหน้าที่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการจังหวัดศรีสะเกษได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาการบริหารงานวิชาการดังนี้ ควรพัฒนาความรู้ ทักษะการวางแผนงานวิชาการแก่บุคลากรทุกคนโดยการฝึกอบรมอย่างน้อยปีละ 1-2 ครั้ง ควรจัดงบประมาณสนับสนุนเพิ่มขึ้น และแยกประเภทงบประมาณให้ชัดเจน ควรพัฒนาความรู้ความสามารถ และทักษะการทำงานแก่บุคลากรทุกคนโดยการฝึกอบรมอย่างน้อยปีละ 1-2 ครั้ง และจากการทดสอบสมมติฐานที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลอื่นได้แก่ สถานภาพตำแหน่ง อายุ ระดับการศึกษา เงินเดือน

ประสบการณ์การทำงาน ไม่มีผลต่อปัญหาการบริหารงานวิชาการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในจังหวัดศรีสะเกษ

โสธรรักษ์ ชุณรักญาติ (2546) ได้ศึกษาการดำเนินงานการจัดหลักสูตรของโรงเรียนวิถิพุทธ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวการดำเนินงานการจัดหลักสูตรของโรงเรียนวิถิพุทธ ผลการศึกษาพบว่าในด้านการเตรียมการจัดหลักสูตร โรงเรียนวิถิพุทธมีการจัดหาที่ปรึกษา จัดหาแหล่งศึกษา จัดหาเอกสารข้อมูล การจัดเตรียมบุคลากร การเตรียมคณะกรรมการสถานศึกษา การเตรียมนักเรียน การเตรียมผู้ปกครองและชุมชน การกำหนดธรรมเนียมสถานศึกษา และการจัดแผนปฏิบัติการ ไม่พบปัญหาในการเตรียมการจัดหลักสูตร ส่วนด้านการดำเนินงานการจัดหลักสูตรโรงเรียนวิถิพุทธ มีการจัดหลักสูตรสถานศึกษาแบบบูรณาการ การจัดการเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน มีการจัดหน่วยการเรียนรู้โดยการบูรณาการพุทธธรรมในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ การจัดการแผน การจัดการเรียนรู้เน้นการนำพุทธธรรมมาเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้ การปฏิบัติการเชื่อมโยงการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระมีการกำหนดกิจกรรมนักเรียนโดยเน้นส่งเสริมการ "กิน อยู่ ดู ฟังเป็น" การจัดสภาพกายภาพของสถานศึกษา มีการจัดแวดล้อมของสถานศึกษาที่ชวนให้นึกถึงพระรัตนตรัย การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ เน้นการจัดกิจกรรมส่งเสริมการ "กิน อยู่ ดู ฟังเป็น" การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตร เน้นการประสานความร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์และชุมชนในการจัดการเรียนรู้ ที่พัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) และปัญญา (ปัญญาภาวนา) มีการพัฒนานุเคราะห์และผู้เกี่ยวข้องโดยส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง มีการนิเทศ ติดตามอย่างสม่ำเสมอ และมีการสนับสนุนทรัพยากรโดยการจัดหาข้อมูลทางวิชาการเพื่อเป็นประโยชน์ในการจัดการเรียนรู้ ไม่พบปัญหาในการดำเนินงานการจัดหลักสูตร และการติดตามประเมินผลการจัดหลักสูตร

ชัยวุฒิ สมิติเมธา (2547) ได้ศึกษาความคิดเห็นของพนักงานครูต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานของโรงเรียนสังกัดเทศบาล ศึกษากรณีโรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองปัตตานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของพนักงานครูต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานของโรงเรียนสังกัดเทศบาล และปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นของพนักงานครูต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานของโรงเรียนสังกัดเทศบาล ผลการวิจัยพบว่า พนักงานครูโรงเรียนเทศบาลส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 41 ปีขึ้นไป มีระดับตำแหน่งอาจารย์ 2 ระดับการศึกษาปริญญาตรี สถานภาพสมรสระยะเวลาปฏิบัติงานต่ำกว่า 10 ปี เคยได้รับการฝึกอบรม และมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 10,000-20,000 บาท ความคิดเห็นของพนักงานครูต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของพนักงานครูโรงเรียนเทศบาลในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ทุกด้าน

อยู่ระดับปานกลางโดยเรียงลำดับดังนี้ ด้านการปฏิบัติงาน ด้านการประเมินผล และด้านการวางแผนการปฏิบัติงาน ส่วนข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาการดำเนินงานของโรงเรียนสังกัดเทศบาล คือโรงเรียนควรวางแผนและนโยบายให้สอดคล้องกับนโยบายหลักของเทศบาล พนักงานครูควรเพิ่มความรวดเร็วและความถูกต้องในการปฏิบัติงาน ราชการ ให้ความยุติธรรม เสมอภาค รวดเร็ว และถูกต้องแก่ผู้มาติดต่อราชการ ควรตั้งคณะกรรมการติดตามและประเมินผล อย่างเป็นธรรมโดยไม่เห็นแก่พวกพ้อง เพิ่มจำนวนครูผู้สอน อุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะในการปฏิบัติงาน อย่างพอเพียง ผู้บังคับบัญชาควรให้ความจริงใจความร่วมมือ สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และพิจารณาความดีความชอบอย่างเป็นธรรมต่อผู้ใต้บังคับบัญชา และจากผลการทดสอบสมมติฐานที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นของพนักงานครูต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานได้แก่ สภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงาน ความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน การปกครอง บังคับบัญชา และความก้าวหน้าในงาน

สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่า ประเด็นต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้นำศึกษาจะสอดคล้องกับตัวชี้วัดแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธที่กำลังจะศึกษา เช่น การวางแผนการปฏิบัติงาน การบริหารงานและบุคคลหรือวิชาการที่ใช้ในงานวิจัยซึ่งก็คือ การบริหารจัดการซึ่งเป็นตัวชี้วัดตัวแรกนั่นเอง ส่วนการจัดการเรียนรู้ควรเน้นการนำพุทธธรรมมาเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้ เทียบได้กับการจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ซึ่งเป็นตัวชี้วัดตัวที่สอง ส่วนด้านกิจการนักเรียน และการร่วมกิจกรรมระหว่างผู้บริหาร ครูผู้สอนและนักเรียนก็คือ การจัดกิจกรรมเสนอแนะและการพัฒนา ซึ่งก็คือตัวชี้วัดตัวที่สาม ส่วนการพัฒนาบุคลากรและผู้เกี่ยวข้องโดยการส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรม ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นตัวชี้วัดตัวที่สี่ และในเรื่องความสัมพันธ์โรงเรียนกับชุมชนเทียบได้กับการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชนซึ่งเป็นตัวชี้วัดตัวสุดท้ายคือตัวที่ห้า รวมถึงมีการศึกษาถึงข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาทั้งในเรื่อง เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งงาน อายุการทำงาน และปัญหาในการดำเนินงาน จึงทำให้ตัวแปรต่างๆ ทั้งหมดมีความเหมาะสมที่จะถูกคัดเลือกเป็น ตัวแปรที่ใช้การวิจัยครั้งนี้

6. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

จากแนวคิดเกี่ยวข้องกับแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธที่กล่าวถึงตัวชี้วัดการดำเนินงานทั้ง 5 ด้านอันได้แก่ ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียน วิถีพุทธ

และการก่อกลัสมัพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชนของ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)โดยพิจารณาจากองค์ประกอบ 3 ส่วนที่สำคัญคือ ความรู้ เจตคติ และความพร้อม ตลอดจนการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่เป็นข้อยืนยันในตัวแปรที่ศึกษา สามารถบูรณาการเชื่อมโยงเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาดังนี้

ตัวแปรอิสระ (Independent Variables)

ตัวแปรตาม (Dependent Variables)

